

HOLLANDA HASTALIĞI VE TURİZM SEKTÖRÜ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Geliş Tarihi: 13.06.2019

Doç. Dr. Meryem SAMIRKAŞ KOMŞU¹

Kabul Tarihi: 26.062019

Fatma EBAN²

Makale Türü: Derleme

Özet

Bir ülkede doğal kaynağın keşfi ülke refahı açısından önem arz etse de bu durum ekonomide her zaman olumlu etkilere neden olmamaktadır. Ekonomilerdeki bu tür negatif etkiler, ilgili alan yazında “Hollanda Hastalığı” terimi ile açıklanmaktadır. Hollanda hastalığı, yeni bir doğal kaynak keşfedilen bir ekonomide, mevcut üretim faktörlerinin diğer üretim alanlarından çekilip yeni kaynağa yönelmesi sonucunda toplam üretimin azalmasıdır. Bu bağlamda çalışmanın amacı, turizm sektöründe Hollanda hastalığı olgusunu kuramsal açıdan incelemektir. Araştırma kapsamında ikincil verilerden yararlanılmıştır. Bu amaçla çalışmada yabancı yazında yer alan makale ve tezler taranarak Hollanda hastalığı ve turizm sektöründeki varlığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak Hollanda hastalığının, turizm potansiyeli yüksek ve kıyı turizmi açısından zengin kaynaklara sahip ülkelerin büyük bir kısmında görüldüğü sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hollanda Hastalığı, Doğal Kaynak Keşfi, Turizm.

Jel Kodları: Z3, Z30, Z32.

AN EVALUATION ON TOURISM SECTOR AND DUTCH DISEASE

Abstract

Despite of it's importance for a country's economic welfare, exploration of natural resources does not always cause positive effects on economies. Such negative effects to economies are defined through the concept of "Dutch Disease" in literature. Dutch disease is the decrease of total production in an economy where is a new natural resource explored and thus current factors of production redirected to such new field. Purpose of this study is to evaluate and discuss the Dutch disease in tourism theoretically. Within this scope, there have been secondary data utilised. Hence, some international papers and thesis were analyzed in order to describe Dutch disease in tourism. Consequently, it has been determined that Dutch disease has a large of incidence in most of countries which have touristic potentials and coastal tourism sources.

Key Words: Dutch Disease, Exploration of Natural Resources, Tourism.

Jel Codes: Z3, Z30, Z32.

¹ Mersin Üniversitesi, Turizm Fakültesi, msamirkaş@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-3264-5896

² Mersin Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Doktora Öğrencisi, fatmaeban1990@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-0222-7108

1.GİRİŞ

1959'da Schlohteren bölgesinde büyük doğalgaz rezervleri keşfedilen Hollanda, kısa sürede önemli bir doğalgaz ihracatçısı olmuştur (Corden ve Neary, 1982; akt, Sezer, 2017:674). Doğalgaz kaynaklarının keşfedilmesi sonrasında Hollanda'nın ulusal parası değer kazanmış ve petrol haricinde ihracatı, rekabet edilebilirliğini yitirmesinden dolayı zarar görmüştür. Böylece kamu sektörü gelişirken ikincil sektörün karlılığı azalmış ve üretim kaynakları hizmet sektörüne yönelmiştir. Bütün bunlar ise, sanayileşmede gerilemeye neden olmuştur (Adenauer ve Vagassky, 1998: 177). Başka bir ifadeyle ise Hollanda Hastalığı, ticarete konu olan mallar üreten sektör içerisinde genişleyen ve daralan, yani kazanç patlaması yaşayan ve üretimi daralan sektör gibi iki alt sektörün eşanlı olarak ekonomide var olması durumunu açıklamaktadır (Corden ve Neary, 1982: 825).

Doğal kaynağın keşfi veya aşırı derecede para akımı, aynı zamanda herhangi bir sektörde ihracat patlamasının yaşanması "Hollanda Hastalığı" riskine yol açmaktadır. Hollanda Hastalığı ilk başlarda olumlu sonuçlar doğursa da uzun vadede tüm makro değişkenleri olumsuz etkileyen bir olgudur (Yiğit, 2001: 3).

Hollanda Hastalığı teorik çerçevesinde yapılan çalışmalarda, döviz kazancının olumsuz etkisi daha çok arz şoku şeklinde ortaya çıkmaktadır. Aynı şekilde, talep şoku şeklinde ortaya çıkan bir durumun da benzer sonuçları olabilir. Turizm sektörü talep şokuna örnek olarak verilebilir. Yabancı turistlerin daha çok ticarete konu olmayan malları tükettikleri varsayıldığında, artan turist sayısı ile ticarete konu olmayan mallara yönelik meydana gelen talep patlaması, bu malları ihraç edilebilir mallar durumuna getirmektedir. Böylece bu malların fiyatlarında meydana gelen artış, dış ticaret hadlerinin iyileşmesine benzer etki yaratacaktır. Ticarete konu olmayan mallara olan talep artışı ise, üretim faktörlerinin yeniden dağılımını gerektirerek, sanayi sektöründeki kaynakların ticarete konu olmayan mallar sektörüne kaymasını sağlayabilir. Bu ise, sermaye birikiminin artmasının tam tersi bir sonuç doğuracaktır (Chao, 2006: 514).

Hollanda hastalığı turizm ekonomilerinde genellikle kıyı kesiminde yer alan ve turizmden önemli derece gelir sağlayan bölgelerde etkili olmaktadır. Literatür de Hollanda hastalığı kavramı, makro ekonomik etkileri, bu hastalıkla nasıl mücadele edileceği, ekonomik büyüme ve yurt dışı işçi gelirleri çerçevesinde araştırılmıştır. Ancak Hollanda hastalığı ve turizm ilişkisini ortaya koymaya yönelik yabancı yazında sınırlı çalışmaya yerli yazında ise sadece bir çalışmaya rastlanmış ve bu çalışmada da Hollanda hastalığı ve turizm ilişkisi kısaca açıklanmıştır. Bu durum çalışmanın özgün yönünü vurgulamaktadır. Bu çalışmanın amacı Hollanda hastalığı ve turizm ilişkisini teorik çerçevede incelemektir. Çalışma belirlenen amaçlar doğrultusunda 5 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde konuya giriş yapılarak kavramlar hakkında genel bir bilgi verilmiştir. İkinci bölümde bu konuyla ilgili daha önce yapılan yerli ve yabancı çalışmalar incelenerek literatür özeti oluşturulmuştur. Üçüncü bölümde Türkiye'de turizmin gelişimi açıklanmıştır. Dördüncü bölümde ise turizm ve Hollanda hastalığı ilişkisi ortaya koyulmuştur. Araştırmanın son bölümünde ise genel bir değerlendirme yapılarak elde edilen bulgular ışığında öneriler sunulmuş ve çalışmaya son verilmiştir.

2.HOLLANDA HASTALIĞI VE TURİZM İLİŞKİSİ ÜZERİNDE ALAN YAZIN TARAMASI

Hollanda Hastalığı terimi, ilk kez 26 Kasım 1977 yılında The Economist dergisinde kullanılmıştır (Corden, 1984: 359). Bu hastalığın teorik temelleri 1982 yılında W.Max Corden ve J.Peter Neary tarafından yayınlanan "Booming Sector and De-industrialization in a Small Economy" başlıklı makale ile atılmıştır. Bu kavram pek çok kaynakta 'doğal kaynak laneti'

olarak da ifade edilmektedir. Ancak doğal kaynak zengini ülkelerin ekonomik faaliyetinde meydana gelen tüm bozulmaları, Hollanda Hastalığı modeli ile açıklamak doğru değildir (Gurbanov, 2018:2).

Literatürde Hollanda hastalığı ve turizm arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya yönelik yabancı yazında sınırlı kaynağa; yerli yazında ise bir köşe yazısı dışında herhangi bir kaynağa rastlanmamıştır. Bu çalışmalar turizmin geliştiği ülkelerde Hollanda hastalığının test edilmesine yönelik çalışmalardır. Çalışmalarda Hollanda hastalığı kavramı açıklanarak, bu hastalığın yaşanması için gerekli olan şartlar ve turizm potansiyeli yüksek olan kıyı kesimlerinde bu hastalığın etkilerinin görülüp görülmediği incelenmiştir. Bu nedenle bu çalışmanın yerli literatüre katkı sağlayacağı ve bundan sonraki çalışmalara da öncülük edeceği düşünülmektedir. Hollanda hastalığı ve turizm arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarda farklı modeller ve ülkeler kullanılmıştır. Aşağıda bu çalışmalardan bazıları verilmiştir.

Chao, Hazari, Laffargue, Sgro ve Yu (2006) tarafından yapılan çalışmanın amacı, turizmdeki genişlemenin sermaye birikimi, sektörel üretim ve ülke refahı üzerindeki etkilerini incelemektir. Araştırma sonuçlarına göre, turizmde yaşanan genişleme turistlerin seyahatleri sırasında ihtiyaç duydukları ticarete konu olmayan malların fiyatlarında bir artışa neden olmaktadır. Bu artış ülke ekonomisi açısından gelir kazancı anlamına gelmektedir. Ticarete konu olmayan malların fiyatlarında yaşanan artış, dış ticaret hadlerinin iyileşmesine benzer etki yaratacaktır. Bu mallara yönelik gerçekleşen talep artışı ise üretim faktörlerinin yeniden dağılımını gerektirerek, sanayi sektöründeki kaynakların ticarete konu olmayan mallar sektörüne kaymasını sağlayabilir. Bu durum sermaye talebinde bir düşüşe neden olmaktadır. Ayrıca, sermaye stokunun düşmesi uzun vadede refah kaybına neden olabilir.

Nowak, Sahli ve Mondher, (2007) tarafından yapılan çalışmada küçük bir adada yaşanan turizm patlamasının ekonomik etkileri Hollanda hastalığı dikkate alınarak incelenmiştir. Araştırma sonucuna göre, turizm patlamasının yaşandığı dönem kıyı arazisinde turizm ürünlerine duyulan ihtiyacı artırmış, ülkedeki fon ve kaynaklar kıyı bölgelerine aktarılmış ve turizmden ciddi kazançlar elde edilmiştir. Ancak artan turizm gelirleri, kaynakları kısıtladığı için zaman içinde net refah kayıplarına neden olmuştur.

Romao, Guerreiro, Rodrigues (2007) tarafından yapılan araştırmada, Portekiz'in Algarve bölgesinde turizmin bölgesel olarak büyümesinde Hollanda hastalığının ve 2007 uluslararası krizin etkisi incelenmiştir. Ayrıca bu çalışmada turizmin Alverga bölgesine olan ekonomik etkileri de incelenmiştir. Araştırmada BVAR (Bayesian Vector Autoregressive) modeli kullanılmıştır. Bu araştırma turizm de yaşanan büyümenin beklenen olumlu etkileri yaratmadığını ortaya koymaktadır. Bu dönemde ticarete konu olmayan malların ve inşaat sektörünün üretiminde yoğunlaşarak, bölgesel ekonomi içerisinde ticarete konu olan sektörün ağırlığının belirgin şekilde azaltılması turizmin olumlu etkileridir. Ancak 2007'den sonraki faaliyetler, turizm olsa da, bölgesel işsizliğin ciddi şekilde artmasına neden olmuştur.

Capo, Font ve Nadal (2009) tarafından yapılan araştırmanın amacı, İspanyada yer alan ve turizm potansiyeli yüksek olan Kanarya ve Balear adalarında Hollanda hastalığının geçerliliğinin test edilmesidir. Araştırmaya göre, her iki adada turizm endüstrisinde yaşanan verimlilik artışı üretim faktörlerinin tarım ve sanayi sektörlerinden, turizm sektörüne doğru kaymasına neden olmuştur. Bu da inşaat sektöründe, ticarete konu olmayan alanlarda ve diğer hizmet sektörlerinde artışa neden olmuştur. Araştırma sonucuna göre, bu adalarda Hollanda hastalığının belirtilerinin görüldüğü saptanmıştır. Ayrıca sonraki yıllarda bu adaların ekonomik büyümelerinin tehlikeye girebileceği de elde edilen önemli bir bulgudur.

Holzner, (2011) tarafından yapılan çalışmanın amacı, turizme bağımlı ülkelerde Hollanda hastalığının geçerliliğini test etmektir. Araştırmada 134 ülkeye ait 1970-2007

dönemini kapsayan turizm gelirleri, ekonomik büyüme, reel döviz kuru, vergilendirme ve imalat sektörü değişkenlerine yer verilmiştir. Bu araştırmada panel veri analizi kullanılmıştır. Araştırmanın sonucuna göre, uzun vadede turizme bağımlı ülkelerde Hollanda hastalığının tehlikeli etkileri olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Forsyth, Dwyer, Spurr ve Marshall tarafından 2014 yılında yapılan çalışmada ülkede yaşanan madencilik patlamasının Avustralya turizmi üzerindeki etkilerinin Hollanda hastalığı ile ilişkisi incelenmiştir. Bu amaçla Avustralya'ya ait 2000-2012 dönemi gelen ziyaretçi sayısı, giden ziyaretçi sayısı, turizm ihracatı, turizm ithalatı ve döviz kuru verileri çalışmada yer almıştır. Çalışma sonucunda Avustralya turizminde yaşanan belirtilerin Hollanda hastalığı ile uyumlu olduğu sonucuna varılmıştır.

Sintes (2015) tarafından yapılan araştırmanın amacı, İspanya ekonomisinde yaşanan ekonomik durgunluğun canlandırılmasında kurtarıcı olarak görülen turizm sektörünün yarattığı etkilerin Hollanda hastalığı belirtileri ile uyumlu olup olmadığının incelenmesidir. Bu nedenle araştırmada özyinelemeli dinamik bir CGE (Computable General Equilibrium) modeli kullanılmıştır. Elde edilen analiz sonuçlarına göre, turizmin ekonomide bir artış yaratsa da sektörel düzeyde üretkenliği azaltacağı ve uzun vadede ekonomik büyümeyi etkileyeceği sonucuna varılmıştır.

Pham, Jago, Spurr ve Marshall (2015) tarafından yapılan çalışmada Avustralya'da yaşanan madencilik patlamasının turizm endüstrisi üzerinde ki etkileri incelenmiştir. Araştırma sonucuna göre turizmde yaşanan olumsuz etkilerin Hollanda hastalığı ile tutarlı olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca bu sonuçlar yetkililere konaklama ve havacılığa yatırım için stratejik planlama yapabileceklerini işaret etmekte ve uzun vadede turizm üzerinde olumlu etkide bulunmaktadır.

Hollanda Hastalığı'nın sadece doğal kaynak zengini ülkeleri ilgilendirmediği, şu veya bu nedenle doğal kaynak zengini olmayan ülkelerin de Hollanda Hastalığı ile mücadele etmek zorunda kalabileceğini özellikle hatırlatmak gerekir, sanayisizleştirme yönünde yapısal değişimler doğurduğunu burada özellikle belirtmeliyiz (Gurbanov, 2018: 104-105).

Hollanda hastalığı ve turizm arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla yabancı literatürde yapılan çalışmalarda (Chao, vd, 2006; Nowak, Sahli ve Mondher, 2007; Romao, 2007; Capo, 2009; Holzner, 2011; Forsty, vd, 2014; Sintes, 2015; Pham, 2015) Hollanda hastalığının kıyı kesiminde yer alan ülkelerin büyük çoğunluğun da görüldüğü sonucuna varılmıştır. Ayrıca Hollanda hastalığının kısa vade de ülke ekonomisine bir katkısı olsa da uzun vade de olumsuz etkilerde bulunacağı da elde edilen diğer önemli bir bulgudur.

3.TÜRKİYE'DE TURİZMİN GELİŞİMİ

Turizm sektörü, dünyanın en önemli ve gelir getirici sektörlerinden biri olması dolayısıyla, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ülke politikalarında önemli yer tutmaktadır (Gülbahar, 2009:152). Turizm özellikle gelişmekte olan ülkelerin kalkınmalarını tamamlayabilmeleri için ihtiyaç duyulan döviz sağlama, ülkede üretim çeşitliliğini artırması ve istihdam oluşturmaları bakımından çok önemlidir (Kar, Zorkişçi ve Yıldırım, 2004: 88).

Türkiye'de turizm sektörünün gelişimi nerdeyse dünyadaki gelişmelerle paralellik göstermektedir (Kozak vd, 1997: 83). Türkiye'nin turizm sektörü ile ilgili ilk yasal çalışması ise, 1934 yılında "İktisat Vekâleti Teşkilat ve Vazifeleri Hakkında 2450 Sayılı Kanun" dur (Yağcı, 2003: 17). Türkiye'de turizmin ekonomik, sosyal ve kültürel etkileri 1940'lardan sonra fark edilmiş, 1963 yılından 1980'li yıllara kadar, zamanla kısmen gelişme göstermiştir. Turizmin ülke ekonomisindeki olumlu etkileri dikkate alınarak, kamu kesimi plancıları, turizmi özendirici politikalar uygulamışlardır. 1960'lı ve 1970'li yıllarda Türkiye'nin

DPT'nin Beş Yıllık Kalkınma planlarında ve yıllık planlarında kitle turizmini politika olarak benimsemiş olmasına karşın, 1980'li yıllara kadar ülke kitle turizmine yönelik fiziki yatırımları gerçekleştirememiştir (Somuncu, 2015: 166).

Türkiye'de turizm sektöründeki önemli gelişmeler 1980'li yıllardan itibaren gelişme göstermeye başlamıştır (Gülbahar, 2009:152). Türk turizmi açısından asıl gelişmenin yaşandığı 1980'li yılların hemen başında gerçekleşen en önemli olay, 24 Ocak 1980 Kararları ile devalüasyon yapılması, yabancı sermayenin teşviki, döviz alış ve satışının serbestleşmesi, yurt dışına çıkışların serbest bırakılması, yolcuların beraberinde götürebilecekleri döviz miktarının artması ve Turizmi Teşvik Kanunu'nun çıkarılması gibi kararlardır (Öztaş ve Karabulut, 2006:10-11; Kozak, 2001:116-117, Şahin, 2007: 417). 1982 yılında yürürlüğe giren 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu turizm sektörünün ekonomi içerisindeki payının artmasında önemli rol oynamıştır. Bu kanun, yatırımların öncelikli olarak turizmin gelişmesini sağlayacak alanlara yönlendirilmesini ve kıt kaynakların etkin bir şekilde kullanımını hedeflemiştir. 1983 yılı devletin özelleştirme faaliyetlerine hız verdiği bir dönemdir (Yağcı, 2003: 204). Uluslararası turizm gelirleri II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra sürekli olarak artış eğilimi göstermiştir (Yanardağ ve Avcı, 2012: 41).

Türkiye'de son yıllarda turizm sektöründe yapılan yatırımlarla birlikte tanıtma ve pazarlama çalışmalarında gösterilen büyük desteklerin sonucunda, turizm gelirlerinde önemli artışlar sağlanmıştır (www.kalkinma.com.tr). Ödemeler bilançosunun cari işlemler hesabındaki uluslararası hizmetler kısmında yer alan turizm, görünmeyen bir ihracat kalemi olup, milli gelir artışına neden olmakta ve dolayısıyla ülke kalkınmasına katkı sağlamaktadır. Ayrıca ülkelere sağladığı döviz gelirleri ile dış açıklarının azaltılması ve bütçe açığının finansmanına olan katkısı açısından da önemli bir rol oynamaktadır (Yamak vd, 2012).

Aşağıdaki tabloda Türkiye'nin 2003-2017 yılları arasındaki 15 yıllık turizm istatistikleri yer almaktadır. Bu istatistikler gelen ziyaretçi sayısı, çıkan ziyaretçi sayısı, turizm geliri, turist başına düşen ortalama harcama ve turizm gelirlerinin GSYİH içindeki payı verilerinden oluşmaktadır.

Tablo 1. 2003-2017 arası Türkiye'nin turizm gelirleri ve Gsyih içindeki payı

Yıllar	Gelen Ziyaretçi Sayısı	Çıkan Ziyaretçi Sayısı	Turizm Geliri (1000 \$)	Ortalama Harcama (\$)	Turizm Gelirinin GSYİH İçindeki Payı (%)
2003	16.463.623	16.302.053	13.854.866	850	4,4
2004	20.753.734	20.262.640	17.076.607	843	4,2
2005	25.045.142	24.124.501	20.322.111	842	4,1
2006	23.924.023	23.148.669	18.593.951	803	3,4
2007	27.239.630	27.214.988	20.942.500	770	3,1
2008	31.137.774	30.979.979	25.415.067	820	3,3
2009	31.759.816	32.006.149	25.064.482	783	3,9
2010	32.997.308	33.027.943	24.930.997	755	3,2
2011	36.769.039	36.151.328	28.115.692	778	3,4
2012	37.715.225	36.463.921	29.007.003	795	3,3
2013	39.860.771	39.226.226	32.308.991	824	3,4
2014	41.627.246	41.415.070	34.305.903	828	3,7
2015	41.114.069	41.617.530	31.464.777	756	3,7
2016	30.906.680	31.365.330	22.107.440	705	2,6
2017	37.969.824	38.620.346	26.283.656	681	3,1

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, Merkez Bankası, Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere Türkiye'ye gelen ziyaretçi sayısında incelenen 15 yıllık dönemde % 137,5 artış görülmüştür. Bu dönemde turist sayısı 16 463 623 kişiden 37 969 824 kişiye ulaşmıştır. Ayrıca turist sayısında genel olarak bir artış görülmüştür.

Türkiye'nin turizm gelirleri 2003-2017 yıllar arasında % 100'lük artış göstermiştir. Bu dönemde turizm gelirleri 13 854 866 milyon dolardan 26 283 656 milyon dolara yükselmiştir. İncelenen dönem içerisinde en çarpıcı artış 2007-2008 yılları arasında yaşanmıştır. 2007 yılında turizm geliri 20 942 500 milyon dolar iken 2008 yılında %21, 4 artarak 25 415 067 milyon dolara yükselmiştir. Türkiye'den çıkış yabancı ziyaretçi sayısı 2003 yılında 16 milyon 302 bin 053 kişi iken, 2015 yılında 41 milyon 617 bin 530 kişi ve 2017 yılında 38 milyon 620 bin 346 kişi olmuştur.

Tablo 1'in dördüncü kısmında ise yıllar itibariyle Türkiye'yi ziyaret eden turistlerin yapmış oldukları ortalama harcama verileri görülmektedir. İncelenen 15 yıllık dönemde turistlerin Türkiye'yi ziyaret ederken yaptıkları ortalama harcama 600-850 dolar arasında değişiklik göstermektedir. Turizm gelirlerinin GSYİH içindeki payına bakıldığında yıllar itibariyle değişiklik göstermiştir. Ancak kriz dönemleri sonrası turizm gelirlerinin GSYİH içindeki payının diğer dönemlere oranla yüksek olduğu görülmüştür. Bu paylar 2001 yılında %5,3, 2008 %3,3 ve 2009 yılında %3,9'dır. İncelenen dönemde turizm gelirlerinin GSYİH içindeki payının en yüksek olduğu yıl %4,4 ile 2003 en düşük olduğu yıl ise %2,6 ile 2016 yılıdır. 2017 yılında ise bu pay %3,1 olarak görülmüştür.

Tablo 2. Türkiye'de turizm sektöründe istihdam (Bin kişi)

Yıllar	Doğrudan İstihdam	Yıllık Değişim Oranı %	Dolaylı İstihdam	Doğrudan + Dolaylı İstihdam (1)	Türkiye'de Toplam İstihdam (2)	Pay ½ %
2005	474	-	1.260	1.734	22.046	7.86
2006	488	2.97	1.199	1.687	20.954	8.05
2007	435	-10.78	1.252	1.688	21.189	7.97
2008	458	5.19	1.283	1.742	21.194	8.22
2009	451	-1.47	1.373	1.825	21.277	8.58
2010	458	1.37	1.152	1.609	22.594	7.12
2011	487	6.47	1.367	1.855	24.110	7.69
2012	507	4.00	1.308	1.815	23.937	7.58
2013	531	4.84	1.450	1.981	24.602	8.05
2014	580	9.16	1.550	2.130	25.933	8.21
2015	614	5.86	1.596	2.210	27.341	8.08
2020*	791	28.93	1.807	2.598	-	-
2025*	915	15.69	1.902	2.817	-	-

Kaynak: WTTC, Kalkınma Bakanlığı, *Tahmini veriler

Tablo 2'de turizm sektörünün oluşturduğu toplam istihdam rakamlarına bakıldığında; yine 2005 yılından 2015 yılına göre %27 oranında bir artış görülmektedir. 2005 yılında Türkiye'de turizm sektöründe 1 milyon 734 bin kişiye istihdam sağlanırken 2015 yılına gelindiğinde 2 milyon 210 bin kişiye istihdam sağlanmıştır (Şit, 2016: 112).

Tablo 3. Turizm gelirlerinin dış ticaret açıklarını kapatma payı

Yıl	Dış Ticaret Açığı (DTA) \$	Turizm Geliri	Turizm Gelirlerinin DTA Kapama Payı %
2000	26.727.914	9.990.841	37,38
2001	10.064.867	13.450.127	133,63
2002	15.494.708	15.214.514	98,19
2003	22.086.856	16.302.053	73,81
2004	34.372.613	20.262.640	58,95
2005	43.297.743	24.124.501	55,72
2006	54.041.498	23.148.669	42,83
2007	62.790.965	27.214.988	43,34
2008	69.936.378	30.979.979	44,30
2009	38.785.809	32.006.149	82,52
2010	71.661.113	33.027.943	46,09
2011	105.934.807	36.151.328	34,13
2012	84.066.659	36.776.645	43,75
2013	99.858.613	32.308.991	32,35

2014	84.508.918	34.305.903	40,59
2015	63.268.398	31.464.777	49,73
2016	55.995.686	22.107.440	39,48
2017	76.736.291	26.283.656	34,25

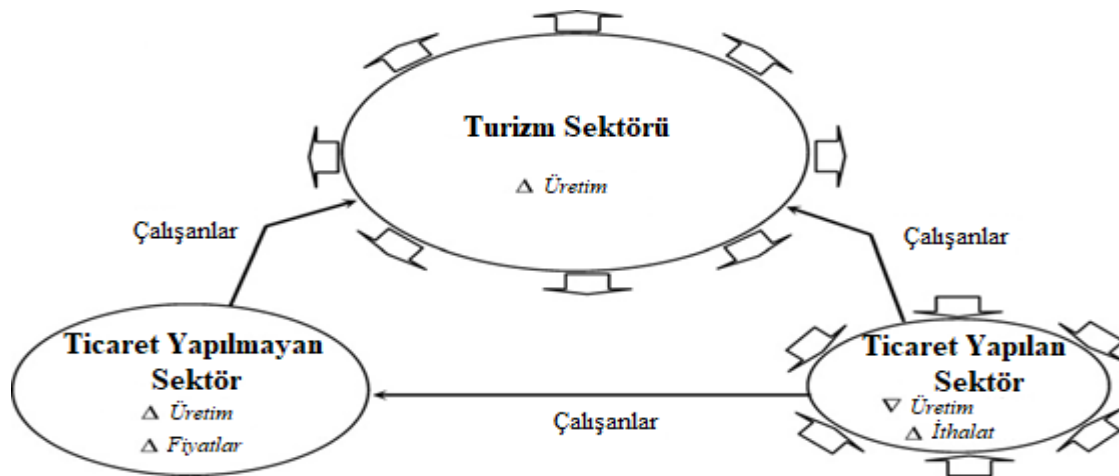
Kaynak: www.tursab.org.tr/tr/turizm-verileri

Türkiye ekonomisinin önemli sorunlarından biri olan dış ticaret açığını kapatmada turizm gelirlerinin pozitif bir etkisi vardır. 2003 yılında turizm gelirlerinin dış ticaret açığını kapama payı %37,38 iken 2002 yılında 98,19'a yükselmiş ve 2017 yılında ise % 34,25 olmuştur. 2016 yılından itibaren turizm gelirlerinde görülen azalmadan dolayı turizm gelirlerinin dış ticaret açığını kapatma payı da azalmıştır. 2003- 2017 yılları arasındaki en yüksek artış ise %133, 63 ile 2001 yılında görülmüştür.

4.TURİZM VE HOLLANDA HASTALIĞI

Turizm faaliyet gösterdiği ekonomilerde gelir artışına önemli katkıda bulunan bir sektördür (Braun et al., 2003; Neves-Sequeira&Campos, 2005). Ayrıca birçok ülke için ihracat kaynağıdır ve ekonomik büyüme için önemli bir potansiyel teşkil etmektedir (Copeland, 1991: 515). Bu bağlamda birçok hükümet ve politikacı turizm alanına yapılacak altyapı ve tanıtım kampanyalarını kısa vadede ekonomik büyüme kaynağı olarak gördüğünden yatırımları desteklemektedir (Brown, 1998; Curry, 1990; Hampton, 1998; Martin de Holan & Phillips, 1997; Sharpley, 2003).

Türkiye dünyadaki diğer ülkelerle karşılaştırıldığında “alternatif turizm ülkesi” olarak adlandırılabilir. Kültür ve Turizm Bakanlığına göre ülkemizde 15'in üzerinde alternatif turizm çeşidi bulunmaktadır (Arpacı ve Orta, 2013: 12). Deniz-kum-güneş üçlüsü olarak değerlendirilen ve kıyı turizmi olarak adlandırılan turizm çeşidi de Türkiye’de talep gören turizm çeşitlerinin başında gelmektedir. Araştırma kapsamında incelenen Hollanda hastalığı da genellikle kıyı turizmi açısından yüksek potansiyele sahip olan Türkiye gibi ülkelerde görülmektedir. Bir ülkede yabancı turist desteği emtia alım satımından elde edilen döviz kazançları, bazen imalat sektörünün büyümesi için sermaye sağlar (Capo, vd, 2009: 615). Bu ülkelerde turist patlaması yaşandığı zaman hammadde ihracatından elde edilen gelirde önemli bir artış görülür. Ancak uzun vadede patlamanın neden olduğu elverişli bir piyasa durumu üretimden, iş gücünden ve sermayeden uzaklaşır. Ekonomik literatürde bu durum Hollanda hastalığı olarak ifade edilir (Torvik, 2001; Van Wijnbergen, 1984). Turizm ekonomilerinde Hollanda hastalığının etkileri aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir.

Şekil 1: Turizm Ekonomilerinde Hollanda Hastalığı Etkileri (Capo, Font Nadal, 2007: 618).

Yukarıdaki şekil incelendiğinde, turizm sektörünün gelişmesi ile birlikte, kaynaklar turizm sektörüne yönelmektedir. Bununla birlikte üretim ve fiyatlar artmaktadır. Ticarete konu olan mallar üreten sektörde (tarım, sanayi gibi) üretim azalması sonucu bir daralma yaşanmaktadır ve diğer sektörlerdeki işgücü de turizm sektörüne kaymaktadır. Bu durum kısa vadede gelir arttırıcı bir etki yaratsa da uzun vadede ekonomik büyümeyi olumsuz olarak etkilemektedir.

Türkiye deniz- kum- güneş üçlüsü olarak değerlendirilen kıyı turizmi açısından yüksek bir potansiyele sahiptir. Bu nedenle kıyı kesimin de yer alan ve turizmden önemli derecede gelir sağlayan Antalya, Muğla ve İzmir'e gelen yerli ve yabancı turist sayısı dikkate alınarak Hollanda hastalığı etkilerinin görülüp görülmediği incelenmiştir. Bu kapsamda 2010-2017 arası veriler göz önünde bulundurulmuştur.

Tablo 4. Antalya, Muğla ve İzmir'e gelen yabancı ve yerli turist sayısı (2010-2017)

Yıllar	Antalya		Muğla		İzmir	
	Yabancı turistler	Yerli turistler	Yabancı turistler	Yerli turistler	Yabancı turistler	Yerli turistler
2010	9.334.171	424.873	3.006.553	86.328	1155820	431.186
2011	10.464.425	436.489	3.069.959	113.465	1388.271	481.229
2012	10.299.366	426.770	3.013.945	118.530	1.368.924	496.175
2013	11.122.510	413.252	3.078.781	143.534	1.407.240	536.013
2014	11.506.350	435.833	3.149.912	152.776	1.294.461	553.156
2015	10.868.688	463.152	2.916.062	165.405	1.201.921	590.631
2016	5.734.407	447.506	1.657.436	197.095	672.299	595.173
2017	9.224.987	514.475	1.902.736	186.767	763.810	659.462

Kaynak: www.muglakulturturizm.gov.tr, www.izmirkulturturizm.gov.tr, www.antalyakulturturizm.gov.tr.

Yukarıdaki tablo incelendiğinde 2017 yılını veri aldığımızda Türkiye'ye gelen turistlerin neredeyse %40' sadece bu üç ile gelmektedir. Bu yerlerin önemli turizm kentleri olması ile birlikte kaynaklar ve iş gücü bu sektöre kaymaktadır. Özellikle ülkemizde Akdeniz ve Ege kıyılarında turizmin gelişmesi ile birlikte verimli tarım alanları turizm için kullanılmıştır. Bu bölgelerde tarımsal üretim azalmış ve bazı tarım ürünleri dışardan ithal edilmeye başlanmıştır (Samırkaş ve Bahar, 2013: 16-17). Akçi ve arkadaşlarının 2016 yılında yaptıkları çalışmada 1.2 bin hektar tarım alanının turizm amaçlı kullandığı tespit edilmiştir (Akçi vd, 2016: 374). Türkiye'de turizmin özellikle kıyı turizmi odaklı bir döngü içerisinde yıllardır deniz, güneş ve kum ürününü sunan bölgelere kaydırılması, Hollanda Hastalığının Türk turizmi ve ekonomisi açısından yaşanmasına yol açabilmektedir (Bahar, 2016). Ayrıca turizmin gelişmesi ile birlikte bu alanlarda oluşan aşırı yığılma doğal kaynakların aşırı tüketimine yol açmakta ve çevreye de zarar vermektedir. Sonuçta uzun vadede, turizm sektörünün net katkısı da tartışılır hale gelmektedir.

5.SONUÇ

Bu araştırmanın amacı Hollanda hastalığı ve turizm arasındaki ilişkiyi teorik çerçevede ele almaktır. Doğal kaynak laneti olarak da adlandırılan bu hastalık kısa vade de olumlu sonuçlar yaratsa da uzun vade de bütün makro ekonomik değişkenler üzerinde olumsuz bir etkiye neden olmaktadır. Bu hastalığın olumsuz etkisi, turizm sektöründe talep şoku şeklinde ortaya çıkmaktadır. Hollanda hastalığı turizm ekonomilerinde genellikle kıyı kesiminde bulunan ve doğal kaynaklar açısından zengin potansiyele sahip bölgelerde görülmektedir. Turizm de kaynakların özellikle kıyı turizmi odaklı bir döngü içerisinde yıllardır deniz, güneş ve kum ürününü sunan bölgelere kaydırılması, Hollanda Hastalığının yaşanmasına neden olmaktadır. Turistlerin bir bölgeyi ziyaret ettiklerinde ihtiyaç duydukları ürünleri satın almak istemeleri ticarete konu olmayan malların fiyatların da artışa neden olur.

Dolayısıyla turizm sektöründe yaşanan bu verimlilik artışları, üretim faktörlerinin tarım ve sanayi sektörlerinden, turizm sektörüne doğru kaymasına neden olmuştur. Bu da inşaat sektöründe, ticarete konu olmayan alanlarda ve diğer hizmet sektörlerinde artışa neden olmuştur.

Hollanda Hastalığı'nın olumsuz etkisi; rant kollama, aşırı güven ve eğitimin ihmali şeklinde ortaya çıkmaktadır. Ancak turizm sektöründe bu etki daha çok doğal kaynakların aşırı tüketimi ve kaynaklara verilen zarar şeklinde görülmektedir. Turizm sektöründe kıyı kesiminde yaşanan yığılma turizm alanları üzerinde taşıma kapasitelerini zorlayan ve bazen aşan kullanımları ortaya çıkarmıştır. Özellikle insanların büyük kitleler halinde gerçekleştirdikleri turizm hareketleri çevresel, ekolojik ve kültürel bozulmalara neden olmaktadır. Kitle turizminin önemli planlama hatalarından biri de kıyı mekanları üzerinde güçlü mimari yapılar yaratarak hem ekolojik bozulmalara hem de görsel kirliliğe sebep olmasıdır. Öte yandan turizm hareketleri ve diğer etmenler aracılığı ile Dünya kaynaklarının kirlenerek tükenme tehlikesiyle karşı karşıya kalması bireyleri çevre bilinci konusunda bilinçli hale getirmiştir.

Turizm ekonomilerinde dengeli bir ekonomi için ihtiyaç duyulan tarımsal ekonomi ile turizmin birleştirilmesidir. Çünkü bu tür ekonomiler de Hollanda hastalığı ile tarım ve sanayiye verilen önem azalmış ticaret ve inşaat sektörü gelişmiştir. Özellikle yeni ürün kullanımı, pazarlama, çiftlik turizmi ve teknoloji alanında ki yeniliklerin turizm alanlarına çekilmesi sürdürülebilir turizm açısından önem taşımaktadır. Ayrıca bu hastalıkla mücadele eden bölge ve ülkelerin uzun vadeli ekonomik büyüme için yenilikçi olmaları ve eğitime önem vermeleri gerekmektedir.

Doğal kaynaklar açısından zengin kaynaklara sahip ülkeler için kısa vadeli ekonomik büyüme değil uzun vadeli ekonomik büyüme hedeflenmelidir. Turizmde sürdürülebilirlik kavramı, doğal kaynaklara sahip olan ülkeler için uzun vadede ekonomik büyüme açısından önem arz etmektedir. Bu nedenle turizm kaynaklarının sürdürülebilir olması gerekmektedir.

Literatür ışığında şu öneriler sunulabilir (Ovalı, 2007; Holzner, 2009; Capov, vd; 2009; Bahar, 2016; Gurbanov, 2018).

- Ülkeler, doğal kaynaktan elde ettikleri döviz gelirlerini tüketim harcamalarına değil de, yatırım ve altyapı harcamalarına yönlendirmenin yolu üzerinde özellikle düşünmeliler.
- Eğitim harcamalarına gereken önemi veren ülkelerin uzun vadede kazançlı çıkacağı hatırdan çıkarılmamalıdır.
- Ülke turizmi sadece kıyı turizmine sıkışıp kalmamalıdır. Diğer turizm çeşitleri de geliştirilmelidir.
- Araştırma ve geliştirme, doğal kaynak dışı sektörlerin gelişimi için projelerin yürürlüğe konması özel önem arz etmektedir.
- Tüm dünyada ve ülkemizde yaşanan kitlesel turizm hareketleri için iyi bir planlama yapılarak çevresel kalitelerin bozulması engellenebilir.
- Turizm politikaları kısa-orta-uzun vadede çok iyi planlanmalı ve açıkça ortaya konmalıdır.
- Taşıma kapasitesini aşan destinasyonlar için, sürdürülebilir turizm anlayışı kapsamında imar ve yapılaşma disiplini sağlanmalıdır.
- Kıyı bölgelerinde konaklama işletmeleri sınırlandırılmalıdır.
- Sektörde çalışan personelin eğitimi olması ve bunun meslek yasası ile zorunlu hale getirilmesi önemlidir.

KAYNAKÇA

- Adenauer, I and Vagassky, L. (1998). Aid and the real exchange rate: Dutch disease effects in African countries, *Intereconomics*, 33(4), 177-185.
- Akçi, A., Demirel, M.K., Becu, H.Ş.(2016). Tarım arazilerindeki yapılaşma baskısının azaltılmasında köy gelişme alanı ve imar uygulamaları: İç Anadolu Bölgesi örneği, *Neşehir Bilim ve Teknoloji Dergisi TARGİD Özel Sayı*, 372-384.
- Arpacı, Ö. ve Orta, C. (2013). Karaman ilinin alternatif turizm potansiyeli ve turizm açısından kullanılabilirliği. *Journal of Current Researches on Social Sciences*, 3 (1), 12-24.
- Bahar, O. (2016). “Hollanda hastalığı ve Türk turizminin yapısal sorunları”, *Turizm TR Dergisi*, 3.TÜRSAB.
- Brau, R., Lanza, A. and Pigliaru, F. (2003). How fast are the tourism countries growing? The cross-country evidence. *Fondazione Eni Enrico Mattei Nota di Lavoro* 85.2003.
- Brown, D.O. (1998). Debt-funded environmental swaps in Africa: vehicles for tourism development? *Journal of Sustainable Tourism* 6 (1), 69–79.
- Capo, J., Font, A., and Nadal, J. (2009). Dutch disease in tourism economies: evidence from the Balearics and the Canary islands. *Journal Of Sustainable Tourism*, 15(6), 615-627.
- Chao, C., Hazarı, B., Laffargue, J., Sgro, P and Yu, E. (2006). Tourism, Dutch disease and welfare in an open dynamic economy. *The Japanese Economic Review*, 57 (4), 501-515.
- Corden, M and Neary, P. (1982). Booming sector and de-industrialisation in a small economy. *The Economic Journal*, 92 (36), 825-848.
- Corden, M. (1984). Booming sector and Dutch disease economics: Survey and consolidation. *Oxford Economic Papers*, 36 (3), s.359'tan aktaran Yıldırım – Mızrak (1999). s. 54.
- Curry, S. (1990). Tourism development in Tanzania. *Annals of Tourism Research*, 17, 133–149.
- Forsyth, P, Dwyer, L ve Spurr, R (2014). Is Australian tourism suffering Dutch disease?, *Annals of Tourism Research*. 46, 1–15.
- Gurbanov, S. (2018). *Hollanda hastalığı (teori ve ülke örnekleri) / Dutch disease; theory and country cases*, Akis Kitap.
- Gülbahar, O. (2009). 1990'lardan günümüze Türkiye'de kitle turizminin gelişimi ve alternatif yönelimler, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 151-177.
- Hampton, M. (1998). Backpacker tourism and economic development. *Annals of Tourism Research*, 25(3), 639–660.
- Holzner, M. (2011). Tourism and economic development: the Beach disease? *Tourism Management*, 32(4), 922–933.
- Kar, M, Zorkirişçi, E ve Yıldırım, M. (2004). Turizmin ekonomiye katkısı üzerine ampirik bir değerlendirme, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 4 (8), 87-112.
- Kozak, N., Kozak , M., Kozak, M. (1997). *Genel turizm ilkeler ve kavramlar*, 3. bs., Ankara

- Kozak, N., Kozak, M. ve Kozak , M. (2001). *Genel turizm ilkeler – kavramlar*, Detay Yayıncılık, Gözden Geçirilmiş 5. Baskı, Ankara.
- Martin de Holan, P. and Phillips, N. (1997). Sun, sand, and hard currency: Tourism in Cuba. *Annals of Tourism Research*, 24(4), 777–795.
- Neves Sequiera, T. and Campos, C. (2005). International tourism and economic growth: a panel data approach. *Fondazione Eni Enrico Mattei Nota di Lavoro* 141.2005.
- Nowak, Sahli, (2007). “Coastal tourism and 'Dutch disease' in a small island economy”, *Tourism Economics*, 13(1), 49-65.
- Ovalı, P.(2007). Kitle turizmi ve ekolojik turizmin kavram, mimari ve çevresel etkiler bakımından karşılaştırılması, *YTÜ Mim. Fak. E-Dergisi*, 2(2),64-79.
- Öztaş, K. ve Karabulut. (2006). *Turizm ekonomisi genel turizm bilgileri*, Nobel Yayın Dağıtım, 2.Baskı, Ankara.
- Pham, T.,Jago, L., Spurr, R, and Marshall, ,J. (2015). The Dutch disease effects on tourism e the case of Australia. *Tourism Management*, 46, 610-622.
- Romao, J., Guerreiro, J and Rodrigues, P. (2016). Tourism growth and regional resilience: The ‘Beach disease’ and the consequences of the global crisis of 2007,*Tourism Economics*, 22(4), 699-714.
- Samırkaş M. ve Bahar, O. (2013). *Turizm,yoksulluk ve bölgesel gelişmişlik farklılıkları*, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Sezer, S. (2017). Orta Asya Türk cumhuriyetlerinin ekonomik performansının Hollanda hastalığı yönünden incelenmesi. *Business and Economics Research Journal*, 8(4), 673-688.
- Sharpley, R. (2003). Tourism, modernisation and development on the island of Cyprus: challenges and policy responses. *Journal of Sustainable Tourism* 11 (2 & 3), 246–265.
- Sintes, F. (2015). Tourism: Economic growth, employment and Dutch Disease, *Annals of Tourism Research*. 54, 172–189.
- Somuncu, M. (2015). Turizmin kalkınmaya etkisi ve Türkiye turizmindeki bölgesel farklılıklar, 163-177.
- Şahin, H. (2007). *Türkiye ekonomisi*. Ezgi Kitabevi Yayınları, 9.Baskı, Bursa.
- Şit, M. (2016). Türkiye’de turizm sektörünün istihdama katkısı. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 7 (1), 101-117.
- Torvik, R. (2001). Learning by doing and the Dutch disease. *European Economic Review*, 45, 285–306.
- Van Wijnbergen, S. (1984). The ‘Dutch disease’: A disease after all? *The Economic Journal* 94, 41–55.
- Yağcı, Ö (2003). *Turizm ekonomisi*, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Yamak N., Tanrıöver B., Güneysu F. (2012). Turizm-ekonomik büyüme ilişkisi: Sektör bazında bir inceleme. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 16(2), 205-220.

Yanardağ, Ö. ve Avcı, M. (2012).Turizm sektöründe istihdam sorunları: Marmaris, Fethiye, Bodrum ilçeleri üzerine ampirik bir inceleme, *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 39-62.

Yiğit, M. (2001). Hollanda hastalığı (Dutch diasea). *Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı 5, 1-12.

İnternet Kaynakları

http://www.kalkinma.com.tr/data/file/raporlar/ESA/GA/2008GA/Dunyada_ve_Turkiyede_Turizm.pdf